

Motion till riksdagen

1986/87:L108

Ulla Orring m. fl. (fp)

Äktenskapsbalk m. m. (prop. 1986/87:1)

Propositionen om ny äktenskapsbalk innehåller tre huvudavsnitt: ny äktenskapsbalk, förändringar i ärvdabalken och en ny sambolag.

Folkpartiet är efter vissa principiella anmärkningar berett att acceptera förslaget till ny äktenskapsbalk. Vi accepterar vidare de föreslagna ändringarna i ärvdabalken men yrkar att förslaget till sambolag avslås. I stället för sambolag yrkar vi att de svagaste i ett samboförhållande, barnen, skall ges större möjligheter än i dag att bo kvar i det gemensamma hemmet. Vi framför också uppfattningen att regeringen bör överväga hur man som alternativ till sambolagen skall kunna bistå sambor som önskar ingå frivilliga avtal för att reglera bl.a. samboendets upplösning.

Av propositionen framgår att regeringen kommer att återkomma till riksdagen med förslag till ett antal följdlagar, bl.a. ändringar av arvsskatteregler. Det är olyckligt att riksdagen inte har beretts tillfälle att ta del av hela lagkomplexet samtidigt. Vi förutsätter att övriga lagförslag kommer att bli tillgängliga under utskottsbehandlingen av den nu föreliggande propositionen. Om det därvid skulle visa sig att förslagen till följdändringar leder till konsekvenser som inte kunde förutses av den nu föreliggande propositionen kan detta leda till att vi tvingas ompröva våra ställningstaganden till förslagen vad gäller ny äktenskapsbalk och förslagen till förändringar i ärvdabalken.

Förslaget till äktenskapsbalk

En av nyheterna i den nya äktenskapsbalken är att möjligheterna till jämkning vid bodelning föreslås väsentligt vidgade. Jämkningsbalk skall kunna ske såväl vid bodelning som vid tillämpningen av äktenskapsförord.

Från principiella utgångspunkter kan det riktas invändningar mot att genom vidgade jämkningsmöjligheter åsidosätta de hittillsvarande principerna om hälftindelning av makarnas egendom. Till skillnad från i dag då makarna med stor säkerhet kan förutse hur deras egendom vid en eventuell bodelning skulle komma att fördelas blir konsekvensen av de vidgade jämkningsmöjligheterna att klarhet om fördelningen uppnås först efter genomförd delning. Ännu större tveksamheter kan hysas inför förslaget att också kunna jämka äktenskapsförord. Detta medför att makarna inte med säkerhet kommer att kunna planera sin förmögensförvaltning.

Vidgade jämkningsmöjligheter innebär att man öppnar för mer skönsmässiga bedömningar av hur makarnas egendom skall fördelas. Vi motsätter oss inte regeringsförslaget som innebär att dessa möjligheter blir större i

framtiden men anser det angeläget att man noga följer rättsutvecklingen framöver för att snabbt kunna ingripa om negativa konsekvenser skulle uppstå.

Ett ytterligare skäl till att det kan komma att visa sig nödvändigt att ompröva delar av det nu aktuella lagförslaget är att detta kommer att bli utomordentligt svårt att tillämpa för gemene man. Tvärtemot vad föredragande statsråd anser är det nämligen vår uppfattning att de nya reglerna i äktenskapsbalken och ärvdabalken kommer att kräva mer juridisk sakkunskap och erfarenhet än vad nu gällande lagstiftning har gjort.

Förslaget till sambolag

Syftet med sambolagen är att reglera hur sambors gemensamma bostad och bohag skall fördelas mellan dem när samboförhållandet upphör. Vid ett samboförhållandes upplösning skall de bägge samborna ha en giftorättsliknande rätt till delning av den gemensamma bostaden och bohaget under förutsättning att egendomen har anskaffats för gemensamt begagnande.

Folkpartiet är inte berett att tillstyrka lagen i den utformning som den har fått i propositionen. Vi har två huvudinvändningar.

För det första berövar man människor möjligheten att sammanleva under oreglerade förhållanden och för det andra kommer det ofta att vara förenat med stora svårigheter att avgöra under vilka omständigheter lagen är tillämplig.

Frihet att välja samlevnadsform

Genom sambolagen bygger man upp ett regelsystem som parallellt med äktenskapsbalkens bestämmelser men i mindre omfattning än denna reglerar mans och kvinnas samlevnadsformer. Friheten för man och kvinna att välja att sammanleva utan rättslig reglering kommer därmed att upphöra. Som lagrådet konstaterar i sitt yttrande kommer "efter genomförandet av den föreslagna sambolagen den fria samlevnadsform som kontrahenterna nu kan välja inte längre att stå öppen: sambolagen fångar automatiskt in alla fallen när en ogift man och en ogift kvinna bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden". Visserligen kan enligt lagförslaget bodelningsreglerna avtalas bort men även sådana avtal kan under vissa omständigheter jämkas. Justitierådet Wahlgren konstaterar i sitt särskilda yttrande i lagrådet att "möjligheten att ställa sig helt utanför den föreslagna sambolagen synes erbjuden endast den som redan är gift eller som väljer att gifta sig formellt på annat håll".

Den främsta anledningen att man och kvinna väljer att leva i ett samboförhållande är enligt vår uppfattning att de vill undgå äktenskapets rättsverkningar. Samboförhållandena kan vara livslånga eller, vilket är vanligast, föregå ett äktenskap. Det torde enligt vår uppfattning vara sällsynt att en man och en kvinna som i dag väljer att leva i ett samboförhållande, för kortare eller längre tid, gör detta omedvetna om att de därmed lever i ett från rättslig utgångspunkt oreglerat förhållande. För några decennier sedan var situationen annorlunda. Samboförhållandena var sällsynta och när de förekom var anledningen ofta att en man av sociala eller ekonomiska skäl

inte kunde eller ville gifta sig med den kvinna med vilken han sammanlevde. Om ett sådant samboförhållande bröts hamnade ofta kvinnan i en mycket utsatt situation. Om man ser sambolagen som en lag som syftar till att skydda den svaga kontrahenten i ett samboförhållande hade det från denna aspekt varit mer motiverat att införa lagen långt tidigare.

I propositionen anförs att en utgångspunkt för varför samboförhållanden skall regleras i enlighet med lagförslaget är att de nu har blivit så många. Vi har svårt att acceptera denna motivering. Det faktum att antalet samboförhållanden har ökat så kraftigt under en lång följd av år, utan att de har varit reglerade, är tvärtom ett tecken på att allt fler människor önskat välja denna samlevnadsform i stället för äktenskap eller som en prövotid inför äktenskap. Det ökande antalet samboförhållanden vittnar därför om att denna oreglerade samlevnadsform behövs.

Det finns anledning att påminna om att de som kan anses verkligt svaga i ett samboförhållande, eventuella barn, redan i dag har ett visst skydd vad gäller möjlighet att bo kvar i sitt hem även om deras föräldrars samboförhållande bryts. Som framgår av våra förslag i det följande vill vi dessutom förstärka detta skydd. Det finns vidare anledning att framhålla att det råder full avtalsfrihet mellan parterna i ett samboförhållande. För den händelse att man vill reglera de inbördes ekonomiska förhållandena under samlevnaden eller vid en eventuell separation kan så ske i form av ett avtal. Vi återkommer till detta.

Tekniska brister i lagförslaget

Förutsättningarna för sambolagens giltighet, att ogift kvinna och ogift man bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden, riskerar att i praktiken leda till en rad besvärliga prövningsituationer. Till skillnad från äktenskapet där det är parternas viljeförklaring att ingå äktenskap som avgör om de rättsverkningar som är knutna till detta skall inträda, är sambolagens tillämplighet beroende av att en rad objektiva omständigheter föreligger.

Enligt förslaget till sambolag räcker det inte med att två personer bor ihop. Dessutom måste de bo tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Därför krävs att de har ett gemensamt hem och då i form av permanent bostad och inte fritidshus. I detta hem måste de "sammanleva i en inte alltför kortvarig förbindelse". Häri skall "normalt ingå sexuellt samliv, gemensamt hushåll och bostad samt gemensam ekonomi eller i vart fall ett ekonomiskt samarbete". För att bedöma detta förhållande kan vissa yttre faktorer bli av intresse, exempelvis gemensamma barn, kyrkobokföringsadress, självdeklaration, hyresavtal, bidragsansökningar, försäkringskassanmälan, testamente och bankkonton. Svaret på frågan om det föreligger ett samboförhållande i lagens mening blir beroende av en helhetsbedömning av samboendets "fasthet och varaktighet". Bevisbördan torde i princip åvila den som påstår att samboende föreligger. Inte förrän denna prövning är gjord i efterhand kan kontrahenterna med säkerhet veta om deras förhållande var ett samboförhållande i lagens mening.

Det föreslagna regelsystemets brister gör sambolagen oklar och skapar en pressande osäkerhet för många sambor eller blivande sambor. Man kan svårigen med säkerhet veta om den egna samlevnaden skall eller inte skall betraktas som äktenskapsliknande i sambolagens mening. Därmed följer att man heller inte vet om lagens skydd inträtt eller inte inträtt eller visserligen inträtt men sedan upphört. I de fall där sådant skydd verkligen föreligger tror säkert många sambor att sambolagen ger ett rättsligt skydd som motsvarar äktenskap. I verkligheten är situationen en helt annan. Visserligen liknar bodelningsreglerna, basbeloppsgarantin och rådighetsinskränkningarna vad som gäller i äktenskap men skyddet är mycket mer begränsat i samboförhållandena. Härtill kommer att stor ovisshet för samborna måste gälla vilken egendom i hemmet som lagen omfattar och därav följer också en stor osäkerhet om det ekonomiska skyddets omfattning i samboskapet.

Om tvist uppkommer i fråga om ett samboförhållande föreligger (eller har förelegat) eller inte enligt lagens mening leder detta till stora svårigheter för den part, som hävdar att ett sådant samboende föreligger, att bevisa att så är fallet. Ännu svårare blir det att bevisa att detta förhållande förelåg vid viss tidpunkt — alltså startat men ej slutat. En sådan utredning riskerar att hota den personliga integriteten bl.a. på en sådan känslig punkt som det sexuella samlivet som ju angivits som ett synnerligen viktigt moment för bedömningen om äktenskapsliknande förhållande förelegat.

Det alldeles övervägande antalet män och kvinnor som vill leva samman gör det så småningom inom ramen för ett äktenskap. Genom äktenskapet får de ett färdigt "paket" av rättsverkningar. Detta "paket" är, som vi utvecklat ovan, överlägset den reglering som förslaget till sambolagen erbjuder.

Förstärkt skydd vid gemensamma barn

I två hänseenden vill vi ha tvingande regler vid upplösningen av samboförhållanden när det finns gemensamma barn.

1973 års lag om ogifta samboendes gemensamma bostad möjliggör för den av samborna som har störst behov att överta hyres- eller bostadsrätt också om sådan rätt innehåses av den andre. Däremot utesluter lagen möjlighet att överta bostad som utgörs av fastighet som den andre innehar med äganderätt.

Vi anser att grundtankarna i 1973 års lag skall vara kvar men vi vill förändra förutsättningarna för såväl lagens tillämpning som dess användningsområde.

Förutsättningen för att en sambo skall ha rätt att överta sambornas gemensamma bostad skall enligt vår uppfattning vara att det har förelegat ett faktiskt samboende och att samborna har gemensamma barn. Övertaganderätten bör inte som i dag vara inskränkt till hyres- och bostadsrätt utan också omfatta bostadsfastighet och bohag. Genom vårt förslag ges möjlighet för barnen att bo kvar i sitt hem också efter det att föräldrarna har separerat.

I propositionen föreslås en regel som innebär att efterlevande sambo skall ha rätt att som sin andel vid fördelningen av sambornas bostad och bohag få egendom till ett värde av två basbelopp. Vi tillstyrker förslaget i denna del men anser att även efterlevandeskyddet bör vara avhängigt av att samborna har gemensamma barn. I andra fall får samborna på gängse

Frivilliga samboavtal

Som vi ovan har framhållit finns det redan i dag en möjlighet för sambor att genom avtal reglera sina inbördes ekonomiska förhållanden och tillvägagångssättet vid en eventuell separation. Det är okänt i vilken utsträckning denna möjlighet utnyttjas men det finns anledning att förmoda att det i flertalet samboförhållanden inte finns något avtal. Utan tvekan kan det då i vissa situationer uppstå problem när samborna inte har avtalat om hur t.ex. en delning av deras gemensamma hem skall ske. I sådana situationer måste i stället en prövning ske av hur egendomen skall fördelas, något som inte sällan riskerar att missgynna den av samborna som under samlevnaden har stått för de dagliga utgifterna och därför inte kan hävda äganderätt till kapitalvaror eller andra hushållsinvesteringar.

Det kan mot den bakgrunden finnas motiv att från det allmännas sida bistå sambor som önskar ingå avtal med varandra. Detta kan ske på skilda sätt. En möjlighet kan vara att myndigheterna hjälper samborna genom att tillhandahålla standardavtal som vid rättslig prövning kan godkännas vid eventuella tvister. Det bör vidare ankomma på myndigheterna att biträda och att informera om samboendets rättsliga konsekvenser.

Det faktum att riksdagen bör avslå förslaget om en sambolag bör därför inte leda till att man konstaterar att "samborna får klara sig bäst de kan". Genom information om de rättsliga konsekvenserna av samboförhållanden och genom att biträda när man önskar ingå avtal kan samhället medverka till att bägge samborna kan tillvarata sina ekonomiska intressen i händelse av en separation. Det bör ankomma på regeringen att närmare pröva denna fråga och återkomma till riksdagen med förslag till konkreta åtgärder utifrån vad vi här har anfört.

Hemställan

Med anledning av det anförda hemställer vi

1. att riksdagen beslutar att avslå propositionen i den del som utgör förslag till lag om sambors gemensamma hem,
2. att riksdagen beslutar att som sin mening ge regeringen till känna vad vi i motionen anfört angående ett förstärkt skydd för sambor med gemensamma barn i enlighet med vad vi i motionen anfört,
3. att riksdagen beslutar att som sin mening ge regeringen till känna vad vi i motionen anfört angående förslag till förbättring av samboendes möjligheter att ingå frivilliga avtal om deras gemensamma hem.

Stockholm den 10 november 1986

Ulla Orring (fp)

Kjell-Arne Welin (fp)

Bengt Harding Olson (fp)

Barbro Sandberg (fp)